

Ведення бізнесу в Україні крізь призму практики ЄСПЛ

№32, 31 серпня 2017

Володимир Яремко ,
старший юрист
Sayenko Kharenko

Ірина Моренко ,
юрист
Sayenko Kharenko

Компетентна думка

Як побачити порушення Конвенції в кожній своїй справі

Подання скарг до ЄСПЛ: про прийнятність та інші вимоги

Про деякі особливості провадження в ЄСПЛ

Європейський суд з прав людини: що треба знати при поданні заяви та виконанні рішення суду

Подання скарг до ЄСПЛ: підстави та порядок звернення, прийнятність скарг

Специфіка застосування положень Конвенції та рішень ЄСПЛ господарськими судами України

Існує стереотип, що Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) створений насамперед для захисту особистих немайнових прав фізичних осіб. Юридичні особи, які вичерпали засоби правового захисту в державних судах та інших органах, часто навіть не розглядають можливість продовження захисту своїх майнових прав саме в ЄСПЛ. Звісно, позови юридичних осіб проти України в зазначеному Суді не є численними порівняно з кількістю звернень громадян. Рішення ЄСПЛ у таких спорах є своєрідним індикатором бізнес-клімату в державі, що опосередковано впливає на її інвестиційну привабливість. Нижче наведемо короткий аналіз рішень, винесених ЄСПЛ проти України. Ці рішення ідентифікують деякі з проблем, з якими стикається бізнес в Україні.

Спори з податковими та митними органами: "Інтерсплав" проти України та ТОВ "Полімерконтейнер" проти України

За інформацією Державної фіскальної служби України (ДФС), за січень – квітень 2017 року 47,7 % спорів за участю податкових органів вирішувалося на їхню користь.

У справі *"Інтерсплав" проти України* (заява № 803/02, рішення від 09.01.2007) платник податків, спільне підприємство "Інтерсплав", здійснював діяльність із виробництва продукції з використанням переробленого металу, що купується в Україні, придбання якого оподатковувалося ПДВ за ставкою 20 %. Велика частина продукції заявника експортувалася з України за нульовою ставкою ПДВ, тому заявник, на його думку, мав право на відшкодування ПДВ.

Заявник стверджував про порушення державою в особі податкових органів Першого протоколу

до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 (Конвенція) через систематичну затримку відшкодування ПДВ. Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції закріплює, що:

"Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів".

Суд у своєму рішенні розглянув такі питання:

1. Чи є невідшкодована сума ПДВ майном?

Уряд у своїх зауваженнях наполягав на тому, що поки суми ПДВ, що підлягають відшкодуванню, не будуть встановлені рішенням суду, вони не можуть вважатися майном. На це Суд відповів, що поняття "майно" в частині 1 статті 1 Першого протоколу має автономне значення, що не залежить від формальної класифікації, прийнятої в національному законодавстві, тому в цьому випадку йдеться про загальне майнове право на відшкодування ПДВ.

2. Чи може складна економічна ситуація в державі бути виправданням для затримки виплати ПДВ?

Уряд наголошував на виняткових обставинах, що потребували вжиття заходів для захисту економічних інтересів держави, оскільки система відшкодування ПДВ використовувалась для зловживань, а відшкодування вимагалось за фіктивні господарські операції. Натомість Суд визнав, що таке втручання держави в майнові права було непропорційним.

3. Чи можуть податкові органи затримувати виплати ПДВ через припущення щодо зловживання з боку платників податку?

Суд зазначав, що затримки виплати ПДВ були систематичними, через що заявник постійно був змушений звертатися до суду за визнанням порушеного права. Натомість податкові органи не зважали на судову практику та в подібних випадках продовжували адміністративну практику невідшкодування ПДВ. Податкові органи обґрунтовували свої дії тим, що суми, які були сплачені заявником у вигляді податку, та суми, які він вимагав як відшкодування ПДВ, не були пропорційними. Це викликало підозру, що заявник використовував фіктивні компанії для здійснення господарської діяльності.

Суд доводи не прийняв і зауважив, що держава не вживала жодних заходів для припинення такої адміністративної практики.

Сума сатисфакції, присуджена за рішенням у справі *"Інтерсплав" проти України*, була чи не найвищою на той час у практиці проти нашої держави. Сплаті підлягали: судові витрати, які заявник поніс у національних судових провадженнях, а також 25000 євро як відшкодування матеріальної шкоди і 560 євро як відшкодування судових витрат.

На той час у практиці щодо України рішення у справі *"Інтерсплав" проти України* було особливим. По-перше, права юридичної особи, що провадила господарську діяльність в Україні, чи не вперше були захищені у межах правозахисної системи Ради Європи. По-друге, Суд установив, що найбільш прийнятною формою сатисфакції могло б бути усунення адміністративної практики затримки відшкодування ПДВ, що суперечить статті 1 Першого протоколу.

Рішення у справі *"Інтерсплав" проти України* не вирішило проблему застосування

адміністративної практики, коли за результатами податкової перевірки суб'єкту господарювання зменшують бюджетне відшкодування ПДВ у зв'язку з нібито непідтвердженням реальності здійснення господарських операцій.

Після рішення *"Інтерсплав проти України"* Верховний Суд України неодноразово висловлював позицію, що платник податку не повинен відповідати за невиконання контрагентом його зобов'язань зі сплати податку і в результаті сплачувати ПДВ вдруге. Наприклад, у постановках від 13.01.2009 у справі № 21-1578во08, від 09.09.2008 у справі № 21-500во08 і від 01.06.2010 у справі № 21-573во10.

14 листопада 2012 року Вищий адміністративний суд України (ВАСУ) прийняв постанову в справі № К/9991/50772/12, в якій не тільки визнав неправильність і неправомірність висновків податкової інспекції про недійсність угод у зв'язку з їх фіктивністю, а й визнав, що акти податкової перевірки не встановлюють недійсність угод (недійсність може бути встановлена лише за рішенням суду). Зазначена постанова стала дороговказом для подальшої судової практики у подібних питаннях.

Тенденція винесення рішень відповідно до та з посиланням на позицію ЄСПЛ у справі *"Інтерсплав" проти України* не втрачає актуальності й сьогодні. ВАСУ посилався на справу, наприклад, в ухвалах: від 07.06.2017 у справі № К/9991/56391/12, від 05.04.2017 у справі № К/9991/79840/12 та від 07.03.2017 у справі № К/800/6751/16.

Питання діяльності ДФС виникало в практиці ЄСПЛ і стосовно митних платежів. 24 листопада 2016 року ЄСПЛ прийняв рішення у справі *"ТОВ "Полімерконтейнер" проти України"* (заява № 23620/05). Заявник скаржився на триваючу політику митного органу щодо присвоєння неправильного коду товарам, що імпортувалися, внаслідок чого з підприємства підлягали стягненню митні збори у більш високому розмірі. Суди за позовом заявника неодноразово встановлювали неправомірність дій митних органів, але останні не припиняли подібні дії. Така практика митних органів, на думку компанії-заявника, порушувала статтю 1 Першого протоколу та частину 1 статті 6 Конвенції, що встановлюють право на справедливий суд щодо прав та обов'язків цивільного характеру.

Питання, які вирішував Суд, були дуже подібними до попередньої справи. Суд навіть зазначає, що розглядав дещо схожу ситуацію в справі *"Інтерсплав" проти України*: компанія-заявник проходила етапи судового розгляду для повернення надміру сплаченого мита, тож Суд встановив, що мало місце втручання у мирне володіння майном.

Стосовно заявленого порушення частини 1 статті 6 Конвенції, то Суд відхилив ці вимоги, посилаючись на те, що податкові спори виходять за межі цивільних прав та обов'язків.

Визнання та виконання арбітражних рішень: компанія "Регент" проти України

У справі *"Компанія "Регент" проти України"* (заява № 773/03, рішення від 03.04.2008) компанія-заявник, приватне підприємство Regent Engineering International Limited, зареєстроване на Сейшельських островах, скаржилася, посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції та статтю 1 Першого протоколу, на невиконання рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України (МКАС) від 23.12.98. Згідно з цим рішенням МКАС було стягнуто кошти на користь іншої компанії – ТОВ "СОМ", зареєстрованої в Чеській Республіці, за позовом проти ВАТ "Оріана", 99 % якої належали державі. Компанія-заявник уклала з ТОВ "СОМ" договір про відступлення права вимоги і, відповідно, набула право на грошові кошти, присуджені рішенням МКАС від 23.12.98.

За результатами розгляду Суд вирішив, що:

1. Міжнародний арбітраж є судом у значенні статті 6 Конвенції, хоча Уряд стверджував

протилежне, посилаючись на те, що арбітражний суд був створений за угодою між сторонами як суд для розгляду арбітражних питань.

2. *Право вимоги може становити "майно" в розумінні статті 1 Першого протоколу, якщо вона забезпечується примусовим виконанням.*

3. *Скрутне становище боржника не може бути виправданням невиконання судового рішення.* Зі змісту рішення випливає, що державна компанія – боржник збанкрутувала. На думку Уряду, задоволення грошових вимог кредиторів і процедура виділення коштів для виплати боргів держави могли спричинити деякі затримки у виконанні рішень за рахунок коштів державного бюджету. Це, на думку Уряду, відповідно, могло загальмувати виконання вимог заявника щодо відшкодування згідно з рішенням МКАС. Суд не прийняв ці обставини як виправдувальні для затримки виконання арбітражного рішення.

За результатами розгляду справи Суд присудив зобов'язати державу виплатити компанії-заявнику суму заборгованості за рішенням арбітражного суду від 23.02.98 у розмірі 2466906,47 доларів США та відсотки. Проте Суд відхилив вимоги виплати моральної шкоди, оскільки компанія-заявник купила заборгованість і була обізнана з проблемою з виконанням арбітражного рішення, таким чином, взявши на себе комерційний ризик такої угоди.

Рішення *"Компанія "Регент" проти України"* для практики ЄСПЛ проти України є знаковим. По-перше, компанії, які зареєстровані в інших державах та здійснюють господарську діяльність в Україні, можуть користуватися системою захисту прав людини Ради Європи. По-друге, рішення ще раз підтверджує, що виконання арбітражного рішення є так само обов'язковим, як і рішення державного суду, й підпадає під захист статті 6 Конвенції.

Захист права власності на арештоване майно: "East/West Alliance Limited" проти України

Арешт майна в кримінальному провадженні покликаний його забезпечити (воно може бути стягнуто згодом для забезпечення цивільного позову чи як стягнення з юридичної особи неправомірно отриманої вигоди тощо), але водночас арешт має тимчасовий характер і полягає в певному обмеженні прав власника, а не в позбавленні права власності.

Такий висновок підтвердило рішення у справі *"East/West Alliance Limited" проти України"* (заява № 19336/04, рішення від 02.06.2014). Обставини справи: українське представництво іноземної компанії передало в лізинг іншій компанії літаки. Податкова міліція, наклавши арешт у межах кримінального провадження, з часом визнала ці літаки "безхазяйними" та продала третім особам. Рішення суду на користь заявника про повернення арештованого майна тривалий час не виконувалося. У зв'язку з вищезазначеним заявник оскаржував порушення статті 1 Першого протоколу, статей 6 та 13 Конвенції (право на ефективний засіб юридичного захисту).

За результатами розгляду справи можна стверджувати, що:

1) *застосування лише одного з кількох способів захисту свого права не може вважатися невичерпанням права на захист, хоча Уряд наголошував, що після невдалої спроби підприємства-заявника оскаржити виїмку документації в порядку цивільного судочинства воно могло оскаржити це питання в порядку адміністративного судочинства.* Тобто, на думку держави, національні способи захисту вичерпано не було;

2) *будь-яке втручання державного органу в право на мирне володіння майном має бути законним та пропорційним.* Суд зазначив, що держава свавільно поводитися з вилученими літаками, що порушувало принцип законності. Наприклад, вилучення літаків під час кримінального провадження здійснювалося без належного оформлення документів: протоколи не містили жодних пояснень щодо накладення арешту на літаки та вказівок на порушення

митного чи податкового законодавства. Важливим є той факт, що держава своїми діями позбавила заявника доступу до свого майна на строк понад десять років.

Суд зобов'язав державу виплатити 5000000 євро відшкодування матеріальної та моральної шкоди, а також 8000 євро компенсації судових витрат.

ВИСНОВОК:

З наведеної практики можна зробити висновок, що ЄСПЛ може бути досить ефективним засобом правового захисту майнових і немайнових прав не лише фізичних, а й юридичних осіб. Наведене стосується питань захисту власності, визнання та виконання рішень суду й арбітражу, а також правовідносин із податковими та митними органами.